

Ewa BIŃCZYK, Aleksandra DERRA (red.), *Studia nad nauką i technologią — wybór tekstów*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2014, ss. 422, indeks osobowy i rzeczowy. Seria: Polityka w kulturze, red. Andrzej Szahaj i Janusz Grygieńć. ISBN: 978-83-231-3348-3.

Tom, zredagowany i zaopatrzony wstępem przez Ewę Bińczyk i Aleksandrę Derre, zawiera bogatą treściowo analizę zagadnień z zakresu studiów nad nauką, techniką i społeczeństwem, tzw. STS (z ang. *Science and Technology Studies*, znane też jako *Science, Technology and Society*) — dziedziny obecnie intensywnie rozwijanej. Głównym zagadnieniem STS jest wpływ wartości społecznych, politycznych, kulturowych itd. na badania naukowe i innowacje techniczne oraz wpływ owych badań i innowacji na społeczeństwo, jego politykę, kulturę itd. Tom zawiera, w opinii Redaktorek, paradygmatyczne teksty z obszaru STS takich autorów jak: Ludwik Fleck, Donna Haraway, Bruno Latour, Karin Knorr-Cetina, John Law, Andrew Pickering, Michel Collon, Harry Colins, Ruth Hubbard, Steven Shappin. Podstawę publikacji stanowią artykuły prezentujące różne nurty badań. Znajdziemy tam zarówno zagadnienia związane z etnografią laboratorium, psychologią poznania naukowego, amodernistycznym konstruktywizmem, nowym eksperymentalizmem, teorią aktora sieci, pragmatycznym realizmem, historią nauki, badań nad kontrowersjami naukowymi, a także analizę badań nauk biologicznych przeprowadzaną z punktu widzenia feminizmu. Co ważniejsze, w książce znalazły się nie tylko opracowania klasyczne, ale i najnowsze teksty z obszaru STS, pozwalające spiąć całość bogactwa zagadnień w jeden spójny obraz tej dziedziny badań. Publikacja odsłania więc wielowątkowy i interdyscyplinarny charakter STS. Dobór tekstów zatem nie jest przypadkowy. Redaktorki antologii, decydując się na nie, podejmują trudne zadanie prezentacji bogatej problematyki należącej do zakresu studiów nad nauką, techniką i społeczeństwem.

Tom podzielony jest na cztery części. W części pierwszej, zatytułowanej *Tradycje myślenia o nauce i ich współczesne rozwinięcie*, E. Bińczyk i A. Derra sięgają do tekstów polskiego mikrobiologa Ludwika Flecka, który wiąże badania specjalistyczne z rozważaniami nad dziejami nauki i socjo-kulturowymi kryteriami dociekań naukowych. W publikacji znajdziemy dwa jego teksty: „Teoriopoznawcze rozważania nad

historią odczynu Wassermanna” (fragmenty książki *Powstanie i rozwój faktu naukowego*) oraz artykuł „Patrzyć, widzieć, wiedzieć. Wiele błędnych mniemań rozprasza psychologia spostrzegania i socjologia myślenia”. Zawarte w nich stanowisko, głoszące, że poznanie oraz myślenie może się pojawić wyłącznie w obrębie określonej zbiorowości funkcjonującej w danej kulturze, stanowi punkt wyjścia do intelektualnej refleksji nad uzależnieniem obserwacji od czynników społeczno-kulturowych. W konsekwencji — co mocno podkreślają E. Bińczyk i A. Derra — według Flecka każde zjawisko wyrwane ze stylu myślowego oraz kontekstu społeczno-kulturowego, na którego gruncie powstało, traci swój sens.

Ponadto w pierwszej części antologii umieszczony został wywiad z Ianem Hackingiem pt. „Jestem filozofem poszczególnych przypadków” oraz publikacja Donny Haraway pt. „Wiedza usytuowana: problem z nauką w feminizmie a przywilej przyjęcia częściowej, niepełnej perspektywy”. Oba teksty prowadzą czytelnika przez problematykę zagadnień poruszanych w obszarze filozofii nauki, odsłaniając przed odbiorcą wieloaspektowość kwestii, o które pytają Redaktorki w omawianej publikacji. Nie porzyszają one jedynie na wyakcentowaniu kluczowych dylematów, ale proponują czytelnikowi dogłębną analizę zagadnień znajdujących się w omawianym zbiorze. Wywiad z I. Hackingiem pozwala unaocznic czytelnikom szerokie spektrum zainteresowań kanadyjskiego filozofa, dla którego charakterystyczne jest postrzeganie interwencji oraz manipulacji jako czynnika pozwalającego uzyskać wartościowy efekt zarówno poznawczy, jak i wyjaśniający w laboratorium, jednocześnie podkreślając, że nie jest możliwe uzyskanie idealnej powtarzalności eksperymentu. Wywiad stanowi atrakcyjną rewizję twórczego dorobku naukowego I. Hackinga. Zamieszczenie natomiast jednego z najpopularniejszych tekstów Donny Haraway stanowi dobry wybór. Autorka ta należy do czołowych filozofów feministycznych, a feminizm jest jednym z najmocniej rozwiniętych nurtów STS. Tekst przybliży czytelnikowi sposób, w jaki dokonywana jest analiza relacji zachodzącej między nauką i feminizmem (Haraway mieści się w nurcie konstruktywistycznym STS) oraz argumentuje na rzecz potrzeby wyjścia poza dualistyczne podziały rządzące naszym ujmowaniem rzeczywistości. Dla czytelnika mniej obeznanego z feminizmem interesujące są również zagadnienia dotyczące rzeczywistości postpłciowej amodernistyczności.

W części drugiej, zatytułowanej *Laboratorium, technonauka i to, co społeczne*, zostały zawarte klasyczne teksty z zakresu antropologii laboratorium. W pierwszym artykule pt. „Dajcie mi laboratorium, a poruszę świat” autorstwa Bruno Latoura czytelnik zostaje zaznajomiony z historią zmagania francuskiego chemika Ludwika Pasteura, prekursora badań z zakresu mikrobiologii, zwalczającego epidemię wąglika. Jak słusznie podkreślają E. Bińczyk i A. Derra, prace Pasteura stanowią dla B. Latoura pretekst, by pokazać sposób myślenia o nauce, zbiorowości i czynnikach pozaludzkich. B. Latour ukazuje konstrukcję laboratorium i jego ułożenie w środowisku społecznym, tak że w jego koncepcji podział na „wnętrze” nauki i jej „zewnątrze” staje się nieadekwatny do rzeczywistości. Publikacja austriackiej socjolożki

Karin Knorr-Cetina pt. „Etnograficzne studium pracy naukowej: w stronę konstruktywistycznej interpretacji nauki” jest studium kreowania sztucznych uwarunkowań w laboratoriach. Praca laboratoryjna, twierdzi K. Knorr-Cetina, może wiązać się z nieprzewidywalnością, a wiedza naukowa — z empiryczną niedookreślonością. Ostatni artykuł części drugiej to tekst Johna Lawa pt. „Uwagi na temat teorii aktora-sieci: wytwarzanie ładu, strategia i heterogeniczność”. Tekst brytyjskiego socjologa nauki ma za zadanie przybliżyć czytelnikowi teorię aktora-sieci (ANT), przy czym chodzi przede wszystkim o tę teorię jako narzędzie badania procesów kreowania i utrzymywania władzy i wpływu społecznego.

Trzecia część publikacji zatytułowana została *Sprawczość czynników pozaludzkich i badania technologii*. Znajduje się w niej artykuł Andrew Pickeringa pt. „Nowe ontologie” oraz dwa teksty Michela Callona: „Społeczeństwo w procesie tworzenia: badania technologii jako narzędzie analizy socjologicznej” oraz „Wprowadzenie do socjologii translacji. Udomowienie przegrzebków i rybacy znad zatoki Saint-Brieuc”. A. Pickering, odwołując się do przykładów z obszaru sztuki, inżynierii i filozofii (szczególnie stanowisk Martina Heideggera oraz Gillesa Deleuze’a), szkicuje niedualistyczną ontologię. Pierwsza z prac M. Callona zawiera prezentację badań technologii przekształcających się w narzędzie analizy socjologicznej. W drugim tekście M. Callona zarysowane zostały wytyczne socjologii translacji, służące do analizy konkretnego przypadku. Są nimi trzy zasady metodologiczne: rozszerzenie agnostycyzmu obserwatora na nauki społeczne, reguła uogólnionej symetrii oraz zasada swobodnych połączeń. E. Bińczyk i A. Derra nieprzypadkowo zestawiają ze sobą powyższe teksty M. Callona, zwracają nimi bowiem uwagę czytelnika na główne problemy związane z wykorzystaniem technologii oraz badań nad technologią.

W części czwartej, zatytułowanej *Studia przypadków w obrębie STS. Przykłady*, znalazły się trzy teksty. Pierwszym z nich jest artykuł Harry Collinsa pt. „Luka w samym sercu medycyny: efekt placebo”, pochodzący z książki *Golem* autorstwa Harry’ego M. Collinsa i Trevora Pincha. Jak podkreślają Redaktorki antologii, autorzy ci golemami nazywają naukę, technologię i medycynę i głoszą potrzebę korekty zideologizowanego obrazu technonauk i przemyslenia uprzywilejowanego statusu ekspertów we współczesnym świecie. E. Bińczyk i A. Derra zaznaczają, że „odwołując się do metafory Golema – potężnego, acz nieprzewidywalnego stworzenia z mitologii żydowskiej – Collins i Pinch pokazują, że w obszarach najbardziej niewralgicznych kontrowersji naukowych obserwujemy wysoką złożoność, wielokrotne powtarzanie prób i zawodność” (s. 15). W tekście Harry Collins prezentuje, jak owa kwestia sytuuje się w obszarze nauk medycznych. Do zobrazowania wielu niejasności dotyczących efektu placebo omówione zostały przykłady eksperymentów mających na celu weryfikację skuteczności stosowania placebo u różnych grup pacjentów. Tekst autorstwa Ruth Hubbard pt. „Nauka, władza, płeć (gender): jak DNA stało się księgą życia” ukazuje czytelnikowi krótką historię genu, która ma charakter nieco ideologiczny. Omówione są tu losy Barbary McClintock i Rosalindy Franklin, które ode-

grały znaczącą rolę w tworzeniu podstaw współczesnej genetyki. R. Hubbard stara się pokazać, że czynniki płciowe wpływają na honorowanie wybitnych osiągnięć w nauce. Czwartą część książki kończy praca Stevena Shapina pt. „Filozof i kurczak. O dietetyce odcieleśnionej wiedzy”. Zawiera ona interesującą analizę dietetycznego ascetyzmu filozofów. Za pomocą wyrazistej problematyki S. Shapin ukazuje, w jaki sposób Europa Zachodnia odeszła od ascetyzmu wstrzemięźliwości, który zastąpiono pasją jedzenia. Zależności między roztargnieniem filozoficznym a dietą z pewnością wzbudzą zainteresowanie nie tylko filozofów zawodowych.

Recenzowana książka jest pierwszą w języku polskim antologią „klasycznych” tekstów z obszaru STS i można się spodziewać, że będzie do pewnego stopnia wyznaczała rozumienie tej dziedziny przez polskich czytelników. Struktura antologii jest jasna i czytelna, a publikacja stanowi spójną i harmonijną całość. Dobór artykułów jest przemyślany i rzeczywiście stanowi przegląd czołowych zagadnień i myślicieli z zakresu STS, choć oczywiście zawsze można zarzucić, że brakuje np. Evelyn Fox Keller, Langdona Winnera czy Steve’a Fullera. Brak też reprezentacji nurtu refleksji nad nauką, techniką i politykami czy społecznym konstruowaniem techniki, na co zresztą wskazują same Redaktorki. Dobrze się natomiast stało, że Redaktorki nie uległy modzie na ignorowanie dzieł starszych niż ostatnie 20 lat. Zamieszczenie w antologii tekstów L. Flecka jest godne pochwały nie tylko ze względu na wagę idei polskiego myśliciela, ale także ze względów, można by rzec, kulturoznawczych: pokazuje prekursora koncepcji nauki jako zmieniających się paradygmatów czy matryc dyscyplinarnych, zwykle przypisywanej Thomasowi Kuhnowi. Warto także wspomnieć o wysokiej jakości tłumaczeń poszczególnych opracowań. Niektóre z tekstów zostały po raz pierwszy udostępnione polskiemu czytelnikowi.

Na uwagę zasługuje obszerne wprowadzenie Redaktorek tomu pt. „Studia nad nauką i technologią: tradycje, usytuowanie oraz ilustracje”, w którym znajduje się uzasadnienie doboru prezentowanych opracowań oraz szczegółowe omówienie publikacji. Po lekturze książki może pojawić się przekonanie, że jest ona skierowana do wąskiego grona odbiorców, posługujących się specjalistyczną terminologią i wiedzą z zakresu STS. Artykuły składające się na antologię są zatem wyzwaniem intelektualnym dla czytelnika. Dlatego też wprowadzenie – pokazujące, tak jak i dobór tekstów, niewątpliwe kompetencje obu Redaktorek w zakresie STS – jest szczególnie cenne, albowiem poza omówieniem głównych idei poszczególnych tekstów językiem bardziej dostępnym dla nieprofesjonalisty pełni funkcję porządkującą i „nawigacyjną” dla czytelnika. Warto od owego wprowadzenia zaczynać lekturę książki. Laicy i amatorzy (tj. miłośnicy) prowadzeni są przez meandry skomplikowanych dylematów, poznając podstawowe pytania charakterystyczne dla STS. Dzięki temu antologia pozostaje interesującą propozycją nie tylko dla specjalistów, ale także dla osób, które po raz pierwszy spotkają się z opracowaniami z omawianego obszaru. Stanowi ona atrakcyjną propozycję w szczególności dla studentów filozofii, kulturoznawstwa czy socjologii. W książce zamieszczone zostały też krótkie noty biograficzne autorów

wszystkich tekstów, a osoby zainteresowane tematem sięgnąć mogą również do indeksu osób i pojęć. Z pewnością można w książce znaleźć inspirację do dalszej pracy, zwłaszcza że teksty wzbogacone zostały pomocnym spisem bibliograficznym.

Zagadnienia ujęte w publikacji bez wątpienia nie należą do najłatwiejszych. Antologia stanowi interesującą propozycję całościowego ujęcia głównych problemów badawczych charakterystycznych dla poszczególnych nurtów badań wchodzących w zakres STS. Niewątpliwie lektura książki — i wydaje się, że Redaktorki temu chcą to właśnie uzasadnić — pokazuje rolę pozapoznawczych czynników w uprawianiu nauki i w postępie naukowym, w tym rolę wartości pozaepistemicznych i „interesów” otoczenia. Spór między koncepcją nauki wolnej od wartości pozapoznawczych i koncepcją nauki nasyconej wartościami toczy się niezależnie od — choć pod wpływem — feministycznej krytyki „androcentryzmu” nauk czy STS-owych rekonstrukcji nauki, wyrastających z mocnego programu socjologii wiedzy Davida Bloora i Barry’ego Barnes’a; przejmowanie zaś przez naukę interesów otoczenia jako czynników sterujących rozwojem badań traktowane jest obecnie jako cnota nauki, a nie coś naturze nauki obcego. I to dlatego lektura tekstów wyjątkowo mocno nakazuje postawić pytanie o prawdę w nauce i obiektywność nauki. Czy czynniki płciowe, społeczne oczekiwania, konstrukcje teorii itd., które tak ochoczo badacze STS ujawniają, pozwalają zachować obiektywność twierdzeń nauki? Czy są one jedynie „zanieczyszczeniem” badań naukowych, czy też stanowią ich konieczny element, a myślenie inaczej jest ideologią? A jeśli fakt jest konstruktem zakorzenionym w danym stylu myślowym, prawda zaś jest relacją adekwatności do owego faktu, to czy naukowe twierdzenia mówią coś o rzeczywistości? Czy prawda jako cel nauki i obiektywność wiedzy to jedynie ideologie, wyrastające z ignorancji lub próby utrzymania władzy? Jeśli człowiek jest tylko jednym z aktorów, to jaki jest jego status w stosunku do innych aktorów? Czy kwestia człowieka-osoby da się w owe rozważania wkomponować? Lista takich pytań wydłuża się w miarę analizowania poszczególnych tekstów. Poprzez pryzmat zebranych tekstów studia nad nauką, techniką i społeczeństwem wydają się być uprawiane w szeroko rozumianym paradygmacie postmodernistycznym, z jego krytyką dystynkcji, konstrukcjonizmem i relatywizmem. Dla przedstawiciela filozofii klasycznej niektóre idee STS mogą brzmieć niezrozumiale albo zgoła wstrząsająco: np. traktowanie sprzętu laboratoryjnego jako aktora, z którym badacz prowadzi negocjacje (B. Latour), czy też widzenie nauki jako procesu „heterogenicznej inżynierii”, w którym elementy społeczne, techniczne, konceptualne, tekstowe i inne są do siebie dopasowywane, a tym samym przekształcane w zbiór równie heterogenicznych wytworów naukowych (J. Law). Nie jest to jednakże powód do odrzucania i ignorowania STS. Wręcz przeciwnie, warto sięgnąć po tę książkę, by zapoznać się z dynamicznie rozwijającą się dziedziną badań nad nauką, techniką i społeczeństwem, zrozumieć i przeanalizować kluczowe idee rządzące STS-owym ujęciem nauki, techniki w relacjach ze społeczeństwem i być może zaproponować inny paradygmat tych badań lub przynajmniej inny język, w którym pewne idee są wyrażane. Wszak nie ulega wątpi-

wości, że nauka i technika wyznaczają w dużym stopniu kształt naszego życia indywidualnego i społecznego i są wobec tego zbyt ważne, by filozofowie różnych nurtów się nimi nie zajęli.

Książka jest kolejnym tomem serii „Polityka w kulturze” pod redakcją Andrzeja Szahaja i Janusza Grygieńcia. W zamykającym książkę (ostatnim elementem jest wykaz poprzednich tomów serii) słowie Andrzeja Szahaja czytamy: „Nieprawdą jest bowiem, że tam, gdzie mamy do czynienia z wartościami, tam kończy się nauka. Nie oznacza to jednak, aby nauka miała w jakikolwiek sposób zostać podporządkowana polityce, oznacza jedynie, że winna ona być, jak zawsze, areną twórczego sporu o nasze jednostkowe i wspólnotowe życie” (s. 423). Książka niewątpliwie jest głosem w tym sporze. Pozostaje tylko zapytać, czy jeśli nauka jest taka, jak ją portretują zebrani w tomie autorzy, może ona pozostać areną twórczego sporu.

Łukasz Sarowski
doktorant na Wydziale Filozofii KUL